

— Kyndil í eini myrkari tíð

Arthur Koestler

Hósdaginn tann 3. mars vóru Arthur Koestler og kona hansara Cynthia funnin deyð í heimi teirra í London. Koestler, ið var 77 ár, hevði verið sjúkur eina tíð, hann hevði leukemi og Parkinsons sjúku. Koestler var næstformaður í felagnum Exit, hvørs limir halda tað vera ein sjálvsagdan rætt sjálvur at avgera, nær tú endar lív titt.

Koestler var ungarari. Pápin var av russiskari ætt, mammam tjekkiskur jødi. Eftir eitt fjølbroytt og flakkandi lív sum blaðmaður og rithøvundur eydnaðist tað honum fyrst í krígsárunum at koma til Onglands, har hann gjørdist statsborgari og livdi restina av ævi síni.

Koestler var, á bókstaviglari hátt enn mangur annar, ein skipbrotin. Tað jødiska fólkið, hann kom av, var, sum vit í dag dagliga verða mint á, so at siga útruddað í árunum 1933—45. Tann miðeuropeiska siðmenningin, sum hann var runnin av og sum eisini skapti fólk sum Franz Kafka og Sigmund Freud, ivaleyst tað ríkasta mentunarjorðið í Europa, var í 1945 ein rúkandi toft.

Koestler skrivaði yvir tríati verk. Millum hansara kendastu skaldsøgur eru: *The Gladiators*, 1940 (Gladiatorerne), um trælauppreisturin í Rómarríkinum ár 73—71 fyri Kristi føðing (Spartakus); *Darkness at Noon*, 1941 (Mørke mitt pá dagen), um Moskvaskakarmálina; *Arrival and Departure*, 1943 (Ankomst og afreise), ið m.a. er ein víðgerð av psykoanalysuni; og *Thieves in the Night*, 1946 (Tyve i natten) um skapanina av Palestina.

Koestler var stríðsmaður alt sitt liv. Hann stríddist fyrst móti fascismuni, so móti stalinismuni, seinni móti visindaligum rákum, sum tóktust honum ivasom og vandamikil. Eitt av hansara hjartamálum var at avtaka deyðarevsingina í Onglandi, og bók hansara *Reflections on Hanging* (Tankar um Heingingi) gjørdi sitt til, at deyðastraffurin varð avtíkin.

Koestler hevði sitið fangi í minst trimum londum, Spania, Fraklandi og Onglandi. Hann setti á stovn Koestler-virðislenina, sum á hvørjum ári verður latin fangum í enskum fongslum, sum skriva, mála ella fáast við annað listarligt arbeiði.

TAÐ ER OIVAÐ nakað, tey flestu hava roynt. Tú letur eina bók upp, lesur nakrar setningar. Tú fært ein varhuga av skyldskapi, nortíð verður við ein strong í tær sjálvum. Tú lesur bókina lídna. Nú situr navnið á rithøvundinum fast. Tú lesur næstu bókina. Tú lesur ta triðju. Knappliga varnast tú, at tú hevur fingið ein vin. Ein morgun á veg til arbeiðis, ella ein seinnapart tú stendur og vaskar upp, veist tú ikki av, fyrr enn tú gongur og tosar við hann. Nevnið hann við fornnavni. Herman, Franz, Arthur. Á ein djúpari og persónligari hátt enn telefonin, útvarpið ella sjónvarpið byggir prentlistin brýr. Við henni fært tú ósæddar vinir, sum fylgja tær alt lívið.

Soleiðis fældist tað í hvussu er at koma at kenna ungarska rithøvundin Arthur Koestler. Tann fyrsta av hansara bókum, ið eg las, var sjálvsævisøgan *Arrow in the Blue* 1952 (Pilen i det Blå). Tá ið eg hevði lisið hana, kendist tað, sum hevði eg í huganum ein ósjónligan visara, sum segði til, hvørju ferð eg sá navnið Koestler, í einum blaði, einum bókhandli ella eini bókaskrá. Eg las allar bókurnar hjá Koestler, eg fekk hendur á. Fyrst las eg hann á donskum. Seinni kom hann at vera millum teirra, sum leiddu meg mini fyrstu spor inn í eingilska mál- og bókmentaheimin. Sum eg las eina bók fyri og aðra eftir, tosaði eg við høvundin, gjørdi víðmerkingar í bókunum, var ósamdur. Koestler gjørdist ein partur av mínum lívi. Seinni, tá ið eg kom til London og onkuntið nærkaðist Buckingham Street, har hann hevði adressu, kundi eg knappliga fáa eitt lægið hugskot. Skuldi ein stokkið inn á gólvið? Nei. Arbeiðssom menniskju skal ein ikki órógva.

Høvuðsgrundin til, at tað kendist so hugtakandi at lesa Koestler, var helst

tann, at hann var so erligur. Tey flestu av okkum, eisini yrkjarar og høvundar, hava lyndi til at leika leikpartar. Krogva seg sjálvi aftan fyri ósærandi grýlskortar. Koestler gjørdi tvørturímóti. Hann skræddi skortin av sær sjálvum. Hetta er eitt tað mest solidariska, eitt skald kann gera. Øll menniskju eru, innast inni, við einum parti av sær sjálvum, bangin, smæðin, ivandi, ráðaleys. Fá vilja visa tað. Livir tú ímillum blankar gekkaskortar, kann hetta gera tilveruna ógvuliga einsamalla. Tá kann tað vera ein stór hjálp at mæta einum yrkjara, sum sigur: legg einki í, eg havi tað upp á sama máta! Tað var hetta, Koestler gjørdi. Í ævisøgu síni skrivar hann um ungdomsárin. Um einsemi, ótta, ringa samvitsku, seksuellar trupulleikar. Um eitt ótal av sálarligum flogjum, so nógvur, at ein vinmaður einaferð segði við hann: »Vit onnur hava kompleks. Tú hevur ein heilan katedral!«

Samhugin hjá Koestleri við lesaranum kom eisini fram á ein annan hátt, í skrivingarlagnum. Koestler var helst ein tann greiðasti rithøvundin í okkara tíð. Uttan at renna rundan um fløktar spurningar, gjørdi hann alt hann var mentur fyri, at lesarin skuldi skilja tað, sum hann skilti, og siggja tað, sum hann sá. Hann brúkti myndir, kom við dønum, krydraði frásøgnina við persónligum upplivingum. Stuttligt kann vera at hugsa um, hvussu mangir skriftlærdir og tulkarar høvdu gjørt arbeiðsleysir, áttu Marx ella Freud bara ein part av tí meistarliga og krystallklára skrivikynstrinum hjá Koestleri. Aftrat tí kom hansara óslökkjandi forvitni, ið fór darrandi sum ravn magn gjøgnum stílin hjá honum, til tað rein við lesaran og fekk huga hansara á glið. Alt, hann nam við, gjørdist áhuga-

vert. Politikkur, moralur, stjórnufrøði, lívfrøði, søga. Í bókini *The Roots of Coincidence* 1972 (Sandsynlighedens grænse) greiddi Koestler frá kvantefysikkini á so spennandi og livandi hátt, at tað kendist sum at hava fingið eitt spildurnýtt Tintin-hefti upp í hondina!

Tað triðja, sum gjørdi Koestler so dragandi, var evnið í bókum hansara: hansara hendingarika og fjølbroytta liv. Av sinnalag var Koestler sjálvskoðandi og hugsunarsamur. Sum so mangur annar svaraði hann upp á viðkvæmið og innhugsnið í sær sjálvum við at leita sær stóru hendingarnar upp. Hann hevði ein ósvikjandi sans fyri at vera, har ið leikurin var harðastur. Tað var næstan ikki tann malstreyður í árunum millum bardagarnar, hann ikki vavdist uppi. Hann arbeiðdi sum veltingarmaður í Palestina í 1926—27 — sum kunnugt var hetta landið upprunalyga bygt av sosialistiskum jarðarbrúkarum. Hann gjørdi, sum blaðmaður hjá Ullstein-fyrítøkuni, í 1931 eina norðpólsferð við luftskipinum *Graf Zeppelin*. Hann ferðaðist í sovjettska

Miðasia í 1932-33, júst sum hungursneyðin, ið stóðst av kollektiviseringini, var av tí ringasta. Hann var við í spanska borgarakrignum, sum blaðmaður hjá enska blaðnum *News Chronicle*. Har var hann tikin til fanga og dømdur til deyða, men slapp undan við lívinum í seinastu løtu. Hann sat eitt skífti, stutt eftir at kriggið var byrjað, innistongdur í kz-fangaleguni *Le Vernet* í Suðurfraklandi.

TEY VERK, SUM Koestler hevur latið úr hondum, kunnu bítast sundur í fyra partar — skaldsøgur, sjálvsævisøgur, greinasevni og heimspækilig og visindalig verk. Eg ætli her at triva í nakrar tættir í bókmentaliga virki hansara. Men fyrst nokur fá orð aftrat um Arthur Koestler. Fyri tað fyrsta: Koestler var málsligt flogvit. Hann skrivaði fyrst á móðurmálinum, ungarskum. Fyrst so at skriva á týskum. Fekk sær síðani, eftir at hann var flyttur til Onglands, eingilskt til mál — og skrivaði tað betri enn flestu bretar. Harnæst: Koestler var bæði humanistur